

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРИМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ

Рибак І.В.

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРИМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ

У другій половині двадцятих років у Радянському Союзі, у тому числі і у Криму в політиці, економіці, ідеології відбувалися суттєві переми. Вони характеризувалися тим, що ринкові відносини, які розвивалися на ґрунті засад нової економічної політики, наštовхнулися на жорсткий супротив радянської командно-адміністративної системи. В результаті боротьби паростки ринкових відносин було ліквідовано. Командно-адміністративна система взяла курс на індустріалізацію держави, на масову колективізацію сільського господарства, на революційні переми у культурному житті людей.

Дані переми певним чином відзначилися і на релігійні політиці радянської влади у СРСР і у Криму зокрема. Дії політичних органів, перше за все було сконцентровано на те, щоб виховання людей носило не релігійний, а комуністичний характер, щоб комуністичне виховання виконувало функції, у тому числі і релігійні.

Указаній цілі була підкорена і сама постать Володимира Ілліча Леніна. Так, після смерті вождя пролетаріату, його ім'я було фактично обожене. Тіло Леніна було забальзамовано і розміщено у мавзолеї на Червоній площі в Москві. Люди мали можливість приходити на поклоніння до тіла Леніна, як до мошей великих святих.

В 1924–1925рр. у навчальних закладах, військово-морських частинах Чорноморського флоту, на підприємствах Севастополя, Криму було створено ленінські вутки, в яких розміщалися стенди з біографією В.І.Леніна, ленінські твори та все інше, що було пов'язано з комуністичним вихованням. У мережі політичної пропаганди вводилися теми про Леніна, як вождя світової пролетарської революції, про ленінізм, як вчення про побудову комуністичного майбутнього.

Крім того, з бібліотек вилучалась література, яка носила релігійно-духовний характер, перш за все “Біблія”, “Закон Божий”. Їх місце займали твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна. Бібліотеки поповнювалися також книгами атеїстичного змісту. Такими, наприклад, як: “Комсомольський буквар”, “Антирелігійна азбука”, збірники віршів, пісень, в яких релігія піддавалась нищівній критиці. У сфері дозвілля людей відбувалася заміна церковних свят, церковної обрядовості на радянські свята, комуністичну обрядовість. Так, релігійні свята такі як Пасха замінювалися святкуванням комсомольського великоддя. Взамін хрещення відбувалося “октябріння” дітей та ін. Біблію більшовизма фактично складав марксизм-ленінізм, який у відповіді до комуністичного виховання необхідно було вивчати, його положення належало бездоганно виконувати.

Курс даної релігійної політики було закладено ще в 1918 р., коли Рада Народних Комісарів, 23 січня, прийняла декрет “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” [1]. Підправлено даний курс, виходячи із конкретної ситуації, яка склалася в двадцяті роки, було на XII з'їзді РКП(б), що відбувся 17–25 квітня 1923 р. З'їзд прийняв спеціальну резолюцію про постановку

антирелігійної агітації. На з'їзді відзначалося, що комуністичній партії з метою остаточного руйнування релігійних вірувань, необхідно запобігати всяких ображень почуттів віруючих, які приводять до релігійного фанатизму; запобігати також грубих прийомів, які часто практикувалися в центрі та на місцях у ставленні до суб'єктів та предметів культу, так як без детального аналізу, агітаційної та пропагандистської роботи звільнитися від релігійних забобів не є можливим. Тому в резолюції указувалося, що необхідно було випускати багато антирелігійної літератури, розрахованої на масового читача, збільшувати кількість лекцій з природознавства, активно займатись підготовкою агітаторів та пропагандистів у сфері боротьби з релігією, відкривати спеціальні курси з питань вивчення історії виникнення та розвитку церкви, релігійних вірувань, культів; посилити роботу з шкільної освіти у місті та на селі у дусі наукового матеріалізму, використовувати ефективно роботу хатчиталень, забезпечувати села радянською газетою, добиватися ліквідування неграмотності і т.д. [2].

Вище викладені директиви партії були враховані у релігійній політиці, яка проходила у другій половині 20-х років у Криму. В даний час особлива увага приділялась вирішенню проблеми щодо відділення школи від церкви. Це досить переконливо видно із циркулярів Центрального адміністративного управління (ЦАУ) Криму, які надсилались у 1925–1926 рр. до місцевих органів влади [3]. В них вказувалося на те, що в окремих сільських місцевостях органами влади приймаються адміністративні заходи з метою заборони дітям шкільного віку відвідувати місця богослужіння, що в кінцевому результаті протирічить вимогам декрету “Про відділення церкви від держави та школи від церкви” і таким чином породжує у віруючих громадян негативне відношення до органів Радянської влади на місцях.

У зв'язку з указаними “викривленнями” релігійної політики давалися пояснення, що декрет РНК від 23 січня 1918 р. забезпечує всім громадянам рівну свободу міслення, віри згідно з їх внутрішніми переконаннями. Підкреслювалось, що даний декрет не залишав батьків права водити дітей до храму. Діти шкільного віку, згідно з декретом, могли відвідувати церкву [4].

Разом з тим, як слідує із циркулярів ЦАУ, декретом заборонялось викладання Закону божого дітям в школах та в церквах, вивчення релігійних догматів вдома у невеликих групах. Боротьбу з релігійними забобонами необхідно проводити за допомогою тривалої виховної роботи, серед молоді та школярів. У циркулярах вказувалося, що порушення декрету про відділення церкви від держави і школи від церкви мало місце у Джанкойському та Бахчисарайському районах [5].

Таким чином, релігійна політика радянської влади у Криму по відношенню до школи носила прикритий, та не зовсім чесний характер. З одного боку радянська влада як би не забороняла дітям

відвідувати церковні храми. З іншого ж – вона забороняла проведення занять з релігії в школі, в домах батьків з групами дітей, – з бібліотек було вилучено релігійно-духовну літературу. Більше того, давалися вказівки посилено проводити антирелігійну пропаганду і агітацію. Тому становиться ясным те, що кроки релігійної політики у сфері відділення школи від церкви не мали нічого загального з свободою совісті людей. Так як релігійна політика носила атеїстичний характер і була націлена якщо не прямо, то опосередковано на ліквідацію релігії.

Фактично дворушницьку позицію займали радянські органи влади по ставленню до релігійних груп так званих обновленців, які вели боротьбу проти існуючої церкви на чолі з патріархом Тихоном. Органи влади отримували через релігійних розкольників (обновленців) необхідну інформацію і використовували її у боротьбі проти патріаршої тихонівської церкви. Так, 9 вересня 1925 р. секретарю Севастопольського Виконавчого комітету Мічуріну поступила записка від обновленців, про те що у печерній церкві Інкерманського монастиря без погодження з міським Виконкомом проводиться релігійна служба тихонівської конфесії ігуменом Феодосієм, який самостійно організував общину і має своїх прихожан.

Даний факт вважався ненормальним, оскільки цей монастир був зданий в оренду общині і та не мала права без дозволу радянських владних структур дозволяти іншим общинам проводити релігійну службу у храмі. Тому орендар Інкерманського монастиря за це порушення отримав зауваження з суровим розпорядженням про заборону проведення служби у храмі монастиря іншою общиною, в протилежному випадку монастир треба було закрити [6]. Релігійна служба общини тихонівців була припинена.

Разом з тим, у другій половині 20-х років відносини патріарха Тихона дещо покращилися з деякими представниками радянської влади, у тому числі, з М.І.Калініним, О.І. Риковим. Цей факт викликав незадоволення представників наркомату юстиції і наркомату внутрішніх справ СРСР, які вели жорстоку боротьбу з церковною “контрреволюцією” і намагалися ліквідувати патріаршу церкву.

Однак патріарша церква не збиралася здавати позицій, але навпаки, спираючись на підтримку віруючих людей, вона у середині 20-х років все більше і більше оволодівала ситуацією у релігійному житті Криму. В той же час обновленський рух втрачав свої позиції, він не мав достатньої підтримки серед віруючих. Тому зацікавленість в ньому радянських органів з часом зменшувалась.

У свою чергу віруючі, виходячи із духовних потреб, добивалися релігійного забезпечення. В результаті їх тиску на радянські органи влади було досягнуто дозволу на хресні ходи, на церковну службу під час похоронних процесій та ін. Так, згідно розпорядженню Центрального адміністративного управління Криму від 27 серпня 1926 р. надавалось право сільським радам давати дозвіл на хресні ходи поза межами храмів. До цього такий дозвіл надавався ЦАУ Криму. Правда, у циркулярі указувалися умови, коли можна надавати дозвіл на хресний хід. Так, дозвіл на здійснення релігійних процесій на похоронах допускався тоді, коли останні мали ознаки

урочистості, як то:

1. відбувалися з ударами дзвонів;
2. з виносом хоругвів;
3. з наявністю співаків, які забезпечують собою масову ходу [7].

Крім того, ЦАУ Криму давало дозвіл на відправлення культу і проголошення проповідей е будівлях храмів вільно без попереднього на те дозволу цензури. Дозволялось також без попереднього на те попередження молебни, хресні ходи в огорожах храму, коли вони являлись невід’ємною складовою частиною відправлення релігійного культу. Допускались без попереднього на те дозволу і збори віруючих, які посвящалися питанням з утримання храмів і управління культовим майном. Але про проведення таких зборів необхідно було повідомляти міські органи влади, указавши при цьому день, час, місце і порядок денний зборів. Правда, віруючі мали оплачувати державі за кожний дозвіл, виданий сільрадою на церковну службу у розмірі 2 крб. [8]. Це у певній мірі дискредитувало підхід до віри, коли на віру навішувалися цінники. Разом з тим дані заходи дозволяли віруючим людям реалізувати свої духовні потреби у церкві.

Крім того, владні органи звернули увагу і на те, що ними були допущені певні порушення декрету РНК “Про відділення церкви від держави і школи від церкви”. Були виявлені і осуджені випадки, коли виконками порушувалися питання про виключення із профспілок та звільнення з роботи людей, які вірили в Бога. Відзначалися недоліки в інструктуванні сільських рад по здійсненню релігійної політики, внаслідок чого на селі релігійне забезпечення віруючих мало велику кількість недоліків та порушень. Критично оцінювалась робота столів релігійних культів. Указувалося на те, що не чітко вівся облік віруючих людей, різних релігійних течій. Допускалися порушення в збереженні церковного майна, зачинення храмів без юридичного на те права. Мали місце адміністративні втручання в справи віруючих та ін. [9]. Порушення радянськими органами даних порушень у релігійній політиці давали певні надії віруючим, що у майбутньому їх релігійне забезпечення має покращитися і набути необхідного змісту в реалізації духовних потреб людей.

В другій половині 20-х років радянські органи влади, намагаючись виправити вище перераховані недоліки у сфері релігійної політики, посилюють облік відвідувань віруючими храмів, посилюють контроль за збереженням церковних матеріальних цінностей, переглядають значну частину договорів на культове забезпечення та ін.

У результаті перевірок та бесід з прихожанами, священнослужбовцями та іншими заходами було отримано певну інформацію про відвідування віруючими кожного храму. Наприклад, відвідування віруючими православної церкви у селі Н.-Василівка в 1926 р. відбувалося наступним чином: по неділям кількість віруючих, які відвідували церкву складала у середньому 72 чоловіки; в будні дні – 43 чоловіки; у свята Різдва Христового – 282 чоловіки; на Пасху – 487 чоловік [10]. Такий порядок відвідування церковних храмів приблизно мав місце і в інших населених пунктах Криму. За під

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРИМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ

сумками даних перевірок складалися облікові картки на кожний храм окремо і в кожну із них вносилися контрольні цифри щодо відвідування віруючими. Проведений перелік дозволяв визначити кількість віруючих в регіоні, які храми працюють з великим навантаженням, а які віруючі не відвідують і виникла можливість щодо їх закриття і ліквідування.

Проведений перелік дозволяв виявити і кількість діючих і зачинених храмів. Так, згідно книги обліку на кінець 1925 року у Севастополі функціонувало 84 храми, а зачинених було 20. Крім того, у місті не були передані віруючим церкви Петропавлівська Воздвиженська, що знаходилася у Балаклаві, часовня Федоровської Божої Матері (на Корабельній стороні), часовня Михайла Архистратига (Корабельна сторона) та Преображенська церква у селі Любимівка [11].

Були і в інших населених пунктах Криму факти коли церковні будівлі з різних причин не передавалися віруючим. Тому Центральне адміністративне управління Криму 11 червня 1927 р. направило циркуляр за всіма адресами церковних столів Криму. В ньому давалися вказівки щодо прискороженого заключення договорів з віруючими про передачу їм в користування культових будівель. Будівлі, які віруючі не бажали брати в орендне користування підлежали ліквідації [12]. Так жорстко ставилося питання щодо заключення договорів з релігійними общинами на користування церковних будівель.

Церковні будівлі, які не підпадали під заключні договори, нерідко продавалися. Так, 27 березня 1926 р. в НКЮ (Народний комісаріат юстиції) Криму надійшла записка із відділу ЦАУ Криму, в якій просилося повідомити, чи можуть колишні церковні житлові будинки згідно декрету “Про відділення церкви від держави, школи від церкви” бути націоналізованими. Даний запит був пов’язаний із тим, що у сільській раді с. Сябли Сімферопольського району намагалися продати місцевим жителям колишні церковні будівлі, які сільраді були непотрібні. Відповідь була наступною, якщо колишні церковні будівлі (згідно постанови РКК Кримської РСР від 14 січня 1922 р.), які є муніципалізованими і складають собою житловий фонд місцевого господарства можуть підлягати публічній продажі у тому випадку, коли вони малоцінні і недоцільно їх залишати в господарському розпорядженні [13]. Також повідомлялося про те, що публічний продаж здійснюється ВМГ (Відділом місцевого господарства) з дотриманням правил, котрі регламентовані декретом ВЦВК і РНК РСФСР від 27 серпня 1921р.

Крім розпродажі церковних будівель, майна у другій половині 20-х років продовжується передача храмів, монастирів та їх майна іншим організаціям. Так, в грудні 1926 р. Севастопольський військово-морський музей виступив ініціатором того, щоб розторгнути договір з релігійною общиною в Інкермані і передати приміщення храму музею, так як він є пам’яткою старовини і являється необхідним експонатом в екскурсійному маршруті. Однак наміри закрити храм наштовхнулися на велике протидію віруючих. В списку віруючих храму “Всіх скорбящих радість”, який було складено на 1927 р., числилось 52 чоловіки. В основному це були жителі лівого берегу

р. Чорної. Вони включилися у боротьбу з “воінствующими атеїстами”. Але сили були нерівними. Тому ЦИК Кримської АРСР своїм рішенням від 13 червня 1928 р. храм закрити. Однак віруючі звернулись з клопотанням, щоб відмінити рішення про ліквідування храму. Клопотання їх було відхилено. Тоді віруючі попросили Севастопольський РВК, щоб він дав дозвіл на використання для богослужіння церковної утварі. І на цей раз послідував відказ. Через місяць, 19 липня 1928 р. майно храму “Всіх скорбящих радість”, а також будівлі закритих ще в 1926 р. храмів св. Миколая і Благовіщення були передані у Херсонський археологічний музей [14].

В жовтні 1927 р. часовня св. Пантелеймона відповідно до рішення Севастопольського РВК була передана дитячому саду, а 10 лютого 1928 р. рішенням Кримського РВК вона була офіційно ліквідована як культове приміщення. У подальшому було закрито і храм св. Трійці, який розміщався в Інкерманському монастирі [15].

Бурхливі процеси відбувалися і в Херсонесі. Не зважаючи на те, що Херсонеський монастир святого Володимира не займав активної позиції у політико-релігійному житті, а монахи вели здоровий моральний образ життя, у 1925 р. за наказом органів радянської влади вони висилилися із Херсонеса, а деякі з них були репресовані. Так, в далеке заслання, в Кустанайську область, було відправлено колишнього економіста і архітектора отця Августина (Малашко), який залишив на пам’ять про себе будівлю нової трапезної, в якій сьогодні розміщується експозиція античного відділу [16].

У серпні 1925 р. основні будівлі монастиря були звільнені і передані Херсонеському музею, хоча ще довгий час тривала переписка щодо звільнення і інших приміщень, які займали радянські державні службовці і військові 7-го стрілецького полку. Монастирське майно частково передавалося в музей, частково продавалося, значною кількістю грабувалося і зникало в невідомих напрямках. Теж сталося і з останками мощів святих. Як слідує із повідомлення Севастопольського райвиконкому від 1 лютого 1926 р. у Центральне адміністративне управління Криму в Херсонеському монастирі числилися наступні мощі:

1. Палець князя Володимира, який було передано за розпорядженням царя Олександра II.
2. Дошка з різними частинами мощів святих (кількість 94).
3. Маленький металевий хрест, в якому знаходилися останки мощей невідомого святого.

Віруючі намагалися зберегти мощі святих. Вони звернулись з клопотанням до радянських владних органів, щоб їм передали відкриті мощі із Херсонеського монастиря. З цього приводу 10 грудня 1926 р. відбулося засідання центральної церковної комісії при Президії Центрального Виконавчого Комітету. На засіданні було прийнято рішення про те що клопотання віруючих треба відхилити. Що трапилося з святими мощами досі невідомо. Остання церковна служба у соборі Херсонесу була проведена в 1926 р. на свята в честь святого Володимира [17]. Так Херсонеський монастир було перетворено в музей.

Заходи щодо закриття монастирів Криму переконаливо свідчать про те, що основний напрям радянської політики у ставленні до релігії не змінився. Він був направлений на ліквідацію церкви, хоча у другій половині 20-х років релігійна політика мала свої особливості. Вона безпосередньо залежала від загального курсу державної політики, яка була направлена на послідовне згорання паростків нової економічної політики, на подавлення досягнень демократії і насадження на їх місце влади тоталітаризму. У сфері духовного життя також велась послідовна, досить гнучка релігійна політика. Вона характеризувалася тим, що фактично на місце християнської релігії насаджувалася нова «комуністична» релігія. Все це досить чітко підсліджувалося і в релігійній політиці Криму.

Література

1. О религии и церкви. Сборник высказываний классиков марксизма-ленинизма, документов КПСС и Советского государства. – М.: Политиздат, 1977. – С. 96–98.
2. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций, пленумов ЦК 19-е изд., доп. и испр. – М.: Политиздат, 1984. – Т.3. – С.114.

Сейдаметов Э.Х.

РОЛЬ АМЕРИКАНСКОЙ ДИАСПОРЫ В КРЫМСКОТАТАРСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ДВИЖЕНИИ

История крымскотатарского народа знала различные периоды. Были этапы становления, упадка, возрождения. Пожалуй, самым драматичным можно назвать советский период. В мае 1944 года по решению советского руководства крымские татары подверглись тотальной депортации. Весь народ, включая стариков и детей, был насильственно переселён в восточные районы страны (Средняя Азия, Урал, Западная Сибирь, Алтай). Трудно описать все последствия депортации – неисчислимые потери людей (46,2 %), огромный урон, нанесённый по материальной и духовной культуре народа. Однако политика этноцида, направленная на уничтожение и ассимиляцию крымскотатарского народа, провалилась. Робко возникшее, но затем набирающее размах крымскотатарское национально-освободительное движение постепенно добивалось восстановления национальных и человеческих прав, возвращения на родину предков, восстановления и развития частично стертой в годы сталинских репрессий истории, языка и культуры крымскотатарского народа. Каждый шаг на пути к намеченной цели давался огромными усилиями. Советское правительство всячески подавляло возрастающее из года в год национальное движение крымских татар, отправляя в лагеря и тюрьмы не желающих мириться с исторически сложившейся судьбой крымских татар. Власти опасались размаха демократических, национальных движений в стране, среди которых крымскотатарское движение занимало одно из значимых мест. Недовольство народных масс внутри страны и проникновение за пределы «железного занавеса»

3. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.10-25.
4. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.11-12.
5. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.11-12.
6. ДААРК – Ф.420. – Оп.1. – Сп.8. – Л.5-6.
7. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.24.
8. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.24.
9. ДААРК – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.17-18.
10. Севастопольский державний архів – Ф.420. – Оп.1. – Сп.222. – Л.2-6.
11. Севастопольский державний архів. – Ф.420. – Оп.1. – Сп.222. – Л.142-143.
12. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.19-25.
13. ДААРК. – Ф.663. – Оп.10. – Сп.1292. – Л.19-25.
14. Боги Тавриды (История религии народов Крыма). – Севастополь, 1997. – С.136.
15. Боги Тавриды (История религии народов Крыма). – Севастополь, 1997. – С.136.
16. С.Філімонов. По следам утраченных святынь // Крымское время. – 2001; Боги Тавриды (История религии народов Крыма). – Севастополь, 1997. – С.156–157

информации о «демократической» политике советского правительства по отношению к своему народу вызвало бы волну негодования мирового общественного мнения и падение авторитета Советского Союза как неправового, недемократического государства, поставив тем самым под угрозу существование советской тоталитарной системы.

Долгое время советские власти удерживали крымскотатарскую проблему в рамках государства. Но благодаря возросшему общенациональному, общедемократическому движению в стране и в мире, крымскотатарский вопрос становится достоянием мировой общественности. Немаловажную роль в этом процессе сыграла немногочисленная диаспора крымских татар в Америке, внесшая огромный вклад в разрешение крымскотатарской проблемы. Изучению роли американской диаспоры в крымскотатарском национальном движении и посвящено данное исследование.

Вопросами изучения крымскотатарского движения интересовались многие исследователи, посвятившие этой проблематике не один десяток трудов. Однако до сих пор не было посвящено ни одного цельного труда изучению роли американской диаспоры в крымскотатарском движении. Этот вопрос рассматривался лишь эпизодически в контексте общенационального движения.

Целью и задачей данного исследования является попытка раскрыть и показать особенности возникновения и развития политической организации американской диаспоры, а также её участия и роли в национальном движении крымских татар.